

Des Barons de Pointis Flotte wird in der Bey von Gibraltar geschlagen den 20 Mart. 1705

QUAN A GIBRALTAR ES PARLAVA CATALÀ

MARTÍ CRESPO

Des del municipi gadità de La Línea de la Concepción, mirant cap a l'imponent penyal de Gibraltar, hi ha tres indrets que perfectament podrien donar peu a parlar de les relacions tan íntimes com ignotes entre els Països Catalans i aquest disputadíssim territori al sud de la península Ibèrica. A l'esquerra, al vessant de llevant de la mun-

tanya, hi ha encara un petit llogaret de pescadors genovesos misteriosament anomenat *Catalan Bay*. Al centre, enclavat entre els espectaculars quatre-cents metres de paret dreta i la fronterera pista de l'aeroport, hi ha el cementiri principal d'aquest bocí de terra oficialment britànic des del 1713, amb làpides que recorden l'origen multicultural de

Martí Crespo és filòleg i periodista, estudiós de la història de Gibraltar.

la població que s'hi ha establert des de fa tres segles. I a la dreta de tot, abocades a l'àmplia badia, s'aixequen les muralles de la castigada porta de terra de la ciutat, dominades per les restes del castell musulmà de l'antiga Djebel Tarik.

L'OCUPACIÓ DEL 1704. Proposem de començar per aquest últim indret, on una mica més al nord van desembarcar el 2 d'agost de 1704 les tropes austriacistes, en plena guerra de Successió, per assetjar una estratègica i mal defensada plaça fidel al borbó Felip d'Anjou. Sols dos dies va poder resistir el governador Diego de Salinas el desequilibrat embat dels dos mil soldats britànics i neerlandesos comandats per l'antic lloctinent de Catalunya, el príncep Jordi de Hessen-Darmstadt. En l'atac, decidit una mica precipitadament, també hi van participar cap a tres-cents cinquanta soldats i voluntaris catalans¹ integrats a l'estol aliat, que van saltar a terra justament pel flanc septentrional amb l'ordre d'assaltar la ciutat des de l'istme,² sota la cobertura d'una pluja de projectils disparats pels vaixells dels vicealmiralls Georg Bing i Paulus van der Dussen.

L'advocat, economista i historiador Narcís Feliu de la Penya, a *Anales de Cataluña* (1709), va deixar una incompleta «*relación de la compañía de españoles en Gibraltar año 1704 y de los catalanes voluntarios, con la nota de los que quedaron heridos, muertos, o prisioneros en el discurso del asedio*». Entre el centenar llarg de noms que hi esmenta, una mica més de la meitat són originaris dels Països Catalans, a més dels patrons de barques Lluç Massana (de Vilanova de Cubelles), Bonavida i Gabriel Rossell (d'Arenys), Aleix Soler (de Mataró), el capità Macià Cateura (de Sant Feliu de Guíxols) i un tal Roset (de Barcelona). També hi apareixen el pare agustí Fèlix Rovira, de Barcelona, i el sergent Ignasi Trebò; Agustí Besart, Ponç Bosch, Jeroni Casanovas, Francesc Cortès, Cristòfol Costans, Ignasi Esplugues, Gabriel Estapé, Francesc Matalonga, Manuel Llopis, Pau Ortas, Josep Pi, el cirurgià Jeroni Ribas, Jacint Salvat, Francesc Serrallonga, Francesc Trullàs i Magí Vidal. Alguns van quedar ferits en el setge, com els capitans Francesc de Casamitjana i Pere Freixes, l'artiller Dídac Boix i el menor Josep Frutó; uns altres hi van perdre la vida, com Josep Clavell i Josep Fonollós; i encara n'hi ha que van caure presoners, com Andreu Sant Romà i Jeroni Fàbregas, mentre repartia per encàrrec del príncep municions als llocs avançats. A la llista, cal afegir-hi els valen-

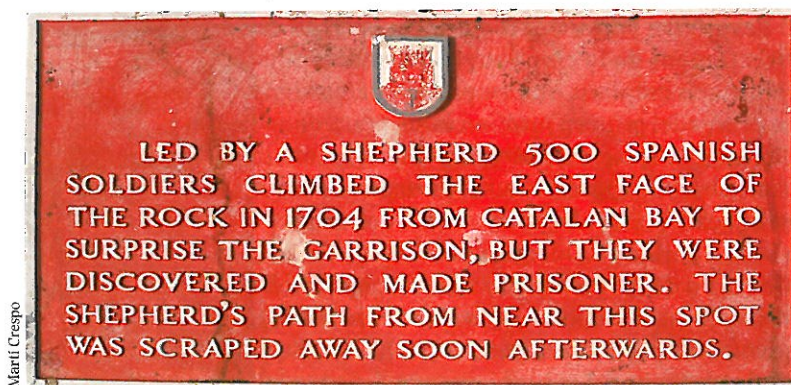
cians Gabriel Navarro, Lluís Ciurana, Sebastià Mulet i Albert Viudes (mort en l'assalt), el mallorquí Melcior Oliver i el menorquí Pere Llufríu, a més dels catalans estrictament voluntaris, com el vicari general de l'exèrcit Antoni Pons (ferit), el capità de cavalls Francesc Armenter i Pujol, el capità de miquelets Jaume Borguny, Antoni Auger (ferit), Andreu Bertran, Jaume Birolà, Jaume Bosch, Josep Caramany, Jaume Carreras, Pere Màrtir Castells, Josep Corrons, Tomàs Estanyol, Francesc Esteve, Josep Ferrer, Pere Goy, Joan Nebot i Josep Roca.

En el setge fallit que la mateixa flota aliada havia protagonitzat just dos mesos abans sobre Barcelona, alguns dels noms suara esmentats havien estat represaliats pel virrei borbònic Francisco de Velasco, acusats de conspiració a l'interior de la ciutat. Van poder-ne fugir i sumar-se a l'expedició flotant de Jordi de Hessen-Darmstadt, per exemple, Jaume Carreras, Jeroni Ribas, els clergues Miquel Ruaix i Andreu Foix (distingits a Gibraltar per haver tingut cura de ferits i en tasques de secretaria del príncep), el doctor Josep Duran, Francesc de Casamitjana,³ Gabriel Rojinès i el rector de Vilabella del Camp, Antoni Pons.

També hi havia Martí Andreu, que segons Feliu de la Penya «va ser un dels primers que van entrar al baluard del Moll, a qui va lliurar el príncep la cura dels presoners, i de fer-los treballar, de la formació de magatzems, i d'algunes provisions de boca». Era el 4 d'agost, dos dies després del començament del setge, quan Salinas⁴ va acceptar les capitulacions. Hessen-Darmstadt, com a nou governador, va declarar la plaça territori aliat i va exigir als quatre o cinc milers d'habitants, per restar-hi, fidelitat a l'arxiduc Carles. Sense gaire èxit: la por respecte de la tropa anglesa, que a més d'*heretge* ja arrossegava una merescuda fama d'atrocitats en atacs anteriors al llarg de la costa peninsular (Vigo

Inscripció al cim del penyal que recorda la incursió fallida de felipistes per recuperar Gibraltar el 1704.

[pàgina 32]
Gravat amb una escena naval de la guerra de Successió, 1701-1714.

Martí Crespo

i Cadis), va empènyer la majoria de la població a deixar la ciutat i establir-se al Camp de Gibraltar. Es calcula que no més d'una setantena de famílies, algunes de les quals genoveses, van optar per no fugir dels nous ocupants, que ràpidament van mobilitzar-se per reforçar les defenses de la fortalesa i el port.

Els voluntaris catalans van tenir una altra actuació destacada el mateix any 1704, quan una expedició espanyola va intentar accedir, amb el guiatge d'un pastor, pel costerut vessant oriental del penyal i caure per sorpresa sobre la ciutat. Havent deixat enre-re ja l'actual Catalan Bay, els cinc-cents integrants de la incursió van ser descoberts a trenc d'alba per la guàrdia i el crit d'alarma va arribar al príncep Jordi, que hi va enviar ràpidament el regiment del coronel Whetham i els voluntaris hispànics, dirigits per un germà seu, Enric de Hessen, que hi resultà ferit. La participació dels catalans en la defensa de la plaça no es va limitar a aquestes dues accions, tal com demostra la fitxa de defunció del capità d'aquelles milícies voluntàries, Jaume Borguny: «Jaime Vorgoi [sic], capitán de los migueletes de esta plaza de edad como de treinta años, murió peleando con la gente del campo enemigo el día quince de maio de 1705.» Una bona part dels catalans, això sí, van abandonar la plaça pocs mesos després d'aquesta escaramussa, seguint els passos de la nova expedició de Hessen-Darmstadt cap a Barcelona. Per establir el setge a la capital catalana de l'agost del 1705, preparat en col·laboració amb el nucli austriacista dels vigatans, el van seguir la majoria de soldats i voluntaris del país i els dos membres del seu estat major, son germà Enric i el valencià Joan Baptista Basset i Ramos.⁵

CATALAN BAY. Una hipòtesi força estesa en la bibliografia catalana sobre l'origen del topònim *Catalan Bay*, el nom de la principal cala al llevant del penyal, és la que el fa derivar directament de la companyia de soldats i voluntaris catalans que va participar, sota les ordres del príncep Jordi, en la sorpresa de Gibraltar el 1704: els tres-cents i escaig austriacistes principatins haurien desembarcat en aquesta platja al començament del setge o bé hi haurien establert un lloc de guàrdia. Més enllà de les evidències etimològiques i històriques, la proposta planteja encara uns quants caps per tancar i, per això, no ha esvaït els dubtes sobre el veritable origen del nom

En l'assalt del príncep Jordi de Hessen-Darmstadt, el 1704, decidit una mica precipitadament, també hi van participar cap a tres-cents cinquanta soldats i voluntaris catalans integrats a l'estol aliat 9

d'un indret que popularment s'ha conegut com la Caleta (de la Almadraba),⁶ una designació anterior a la de badia dels Catalans i on no hi ha traces d'assentaments permanents de població fins a la darrereria del segle XVIII, quan els primers censos hi situaven pescadors amb cognoms inequívocament genovesos.

L'activitat pesquera en aquesta platja, precisament, és la base d'una altra hipòtesi defensiva, entre molts més, per Gaspar J. Cuesta Estévez: «No obstante, resulta chocante el nombre si sus primeros habitantes fueron genoveses. Parece más probable que antes de 1704 hubiese habido ya algún tipo de poblamiento o actividad en esta caleta, probablemente relacionado con la labor pesquera como todavía sucede hoy. Y teniendo en cuenta que 'los pescadores catalanes (...) monopolizaron casi por completo la actividad pesquera y el comercio' en las costas andaluzas durante los siglos previos al XVIII, no sería de extrañar que la verdadera motivación del topónimo se debiera al asentamiento o actividad de pescadores procedentes del nordeste peninsular.»⁷

Vista actual de la Catalan Bay, la Badia dels Catalans, al vessant de llevant del penyal de Gibraltar.

Martí Crespo

Aquesta expansió, ja començada el segle anterior, ha deixat unes quantes traces. En el terreny lingüístic, com detalla Antonio Martínez González,⁸ «a los marineros y pescadores catalanes se deben muchos de los utensilios, artes y aparejos que usan todavía los pescadores andaluces y, lógicamente, los nombres de esas cosas y de los animales que enseñaron a capturar con ellos.» En el terreny humà també hi ha empremtes tan eloqüents o més. Al nord del Principat trobem mostres de l'expansió a Marsella, amb un barri dels Catalans des del 1663, o la instal·lació a partir del 1730 a Seta de dos centenars de pescadors provinents de la Costa Brava. Al sud, la difusió té com a punts culminants la població d'Isla Cristina (o la Figuereta), una pròspera colònia pesquera a la desembocadura del riu Guadiana formada per mataronins, sitgetans i valencians per explotar, des de mitjan segle XVIII, els bancs de sardina i tonyina. Alguns altres van arribar fins a Monte Gordo (Algarve) i Manilva (Màlaga), o van fundar assentaments a les costes de Cadis. És sabut que cada any hi havia pescadors temporers del nord-est peninsular a la zona de l'estret de Gibraltar: així com abans del 1704 la majoria es concentraven a la boca del riu Palmones, en plena badia, no és forassenyat pensar que amb la presència de les tropes assetjadores borbòniques, arran de l'ocupació anglo-neerlandesa del penyal, busquessin un nou refugi a la Caleta de la Almadraba, la futura Catalan Bay, un nom forjat probablement entre 1727 i 1745.⁹

POBLACIÓ CATALANA. D'aquesta primerenca presència catalana al Camp de Gibraltar, tot i ésser de caràcter eminentment temporal, en queden alguns testimonis en documents matrimonials de l'Arxiu Diocesà de Cadis. Durant el segle XVII, al costat de no pocs residents d'origen genovès i portuguès, es detecten com a mínim una vintena d'individus procedents dels Països Catalans a la zona de Gibraltar: vuit catalans, cinc valencians i cinc mallorquins. La immensa majoria provenien de localitats costaneres (Barcelona, Blanes, Dénia, Sant Feliu de Guíxols, Tarragona, València...) i en alguns casos s'especificava explícitament que eren gent de mar. També hi havia un pagès de Montuïri i un parell de valencians que treballaven «en los galeones de la Armada». I el 24 de febrer de 1704, poc abans de la caiguda de la ciutat, el perpinyanès Josep Nogués, de dinou anys, s'hi va casar amb Ana Ximénez. El 4 d'agost del mateix any, amb l'entrada de les tropes

aliades, quasi tots els habitants van preferir no jurar fidelitat a Carles d'Àustria i abandonar les seves llars per establir-se fora de les muralles, especialment al voltant de l'ermita de San Roque.¹⁰ No hi ha constància que els residents esmentats (o descendents) hi restessin, però això no significa que la presència catalana, valenciana i balear s'hi extingís.

L'historiador Tito Benady¹¹ ho resumeix bé: «A los pocos vecinos que se quedaron en Gibraltar en agosto de 1704, se agregaron aquellos caballeros que acompañaban al príncipe de Hesse, y muchos otros que acudieron desde los pueblos vecinos a alistarse en las filas del archiduque Carlos de Austria, pretendiente a la corona de España. Cuando el príncipe salió para Barcelona en julio del 1705 los militares de su séquito le acompañaron, pero algunos que no eran militares se quedaron en Gibraltar.» Entre aquests hi havia el capità Andreu de Salas, esmentat als registres eclesiàstics com a barceloní el 1709 i com a «natural del Castillo de Valencia en Cataluña» el 1716, que sembla que va comandar quaranta anys la poc documentada guàrdia espanyola (genovesa, a partir del 1727), dependent del governador i amb atribucions principalment sobre civils i frontereres, a fi d'evitar desercions de soldats britànics.¹²

Un altre nom destacable és el de Josep Corrons, natural de Caldes de Montbui, «alcayde de Mar de Gibraltar, nombrado por su magestad en Lisboa, después capitán del Mar y sargento mayor de dicha plaza por sus servicios», que va

Hesse's Demi Bastion, un dels escassos esments en espais públics del príncep Jordi de Hessen-Darmstadt a la ciutat.

mantenir el càrrec fins i tot quan la fortalesa va ésser cedida a la corona britànica arran del tractat d'Utrecht del 1713: «Corrons continuó controlando el puerto de Gibraltar y sirviendo de intermediario entre el gobernador y la población civil hasta que tuvo una disputa con el teniente gobernador Cotton (1716-1719) y salió de Gibraltar», corrobora Benady. Els seus dos fills i quatre filles van continuar vivint a la ciutat, a les propietats que li havia concedit el príncep Jordi en compensació pels seus serveis: una de les filles, Gràcia, es va casar amb Antoni Carreras, de Petra; una altra, Isabel, amb Francesc Vallès, d'Oliva, i una altra, Maria, amb Francesc Mayor, de Polop. És un magnífic exemple d'una tendència que es pot observar tot al llarg del segle XVIII: l'establiment de lligams de sang entre famílies arribades a la ciutat de tots els territoris de parla catalana.

La fugida en massa de la població originària l'estiu del 1704 va deixar la fortalesa sense mà d'obra per cobrir les necessitats dels gairebé tres mil soldats britànics i neerlandesos aquarterats. Per això des de bon començament hi va haver un flux constant de civils genovesos i jueus sefardites del Magrib, d'on arribaven la majoria de provisions bàsiques a la plaça, assetjada per la banda d'Andalusia. Aquesta nova població incipient, supeditada a les ordres i designis dels militars, incloïa alguns individus dels Països Catalans, atrets per les importants tasques de reconstrucció a fer-hi i, també, per la ràpida declaració del port franc d'impostos (6 d'abril de 1706). Entre els veïns primerencs de Gibraltar hi havia l'urgellenc Jeroni Andreu Sacases, notari públic; la giro-nina Anastàsia Carmona; el barceloní Joan Gatell; el petrer Antoni Carreras (casat, com

Arran del tractat d'Utrecht (1713), centenars de menorquins farien el viatge per mar fins al petit enclavament britànic al sud de la península, en cerca de millors oportunitats laborals 9

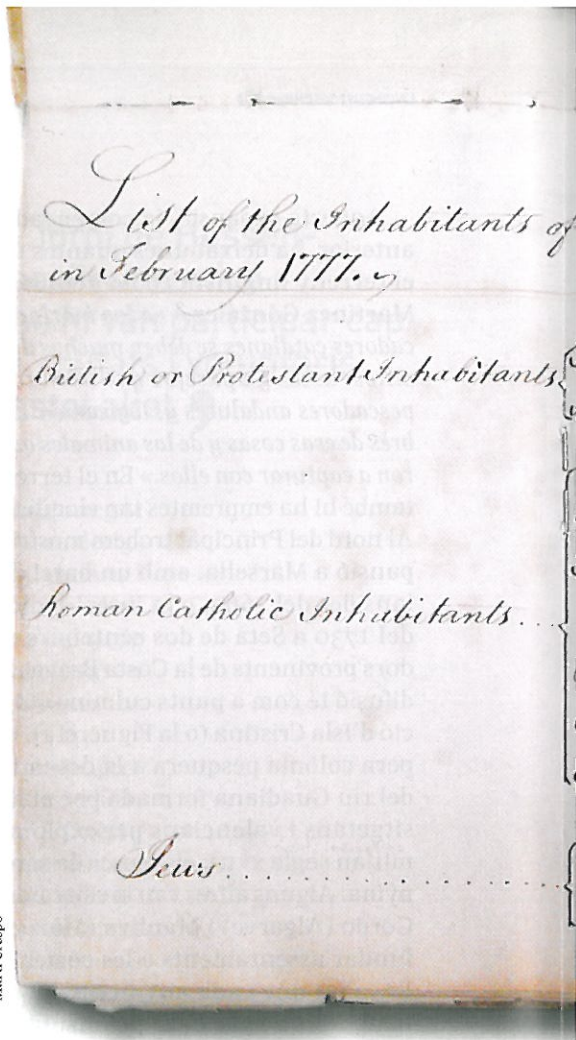
s'ha esmentat, amb la mataronina Gràcia Corrons el 13 d'octubre de 1711); Damià Cap-sir, de la Pobla del Duc de Gandia; el matrimoni format per Joan Baptista Ferrer, de València, i Amàlia Cavaller, de Puçol; l'alacantina Josepa (Grafina) Casola; el valencià Francesc Estany; el mallorquí Gregori Neto,

i, fins i tot, una parella aranesa, Manuel Pons i Marianna Pons.

En l'àmbit comercial, no es pot passar per alt la Companyia Nova de Gibraltar, una societat constituïda a Barcelona l'1 de juliol de 1709 per l'austriacista mataroní Salvador Feliu de la Penya al costat de Joan Verívol, Josep Grasses, Josep Boïgues i Josep Valls, aquest darrer resident i enllaç de l'empresa al penyal, amb la finalitat de trencar el monopoli reial espanyol del port de Cadis en el comerç oceànic amb Amèrica. Es va crear per tres anys i va exportar principalment vins i aiguardents al nou continent, Portugal i els Països Baixos, llana a Tunis i avellanes a Anglaterra, i va importar blat de Sardenya i Tunis, sucre del Brasil, peix d'es dels Països Baixos, cuirs del Marroc i cotxinilla d'Amèrica.¹³ La companyia va deixar de funcionar *de facto* el 1714, arran del setge barceloní i la repressió borbònica consegüent contra els partidaris de Carles d'Àustria.

ELS 'MINORKEENS'. Un any abans de la fatídica caiguda de Barcelona, al mateix tractat d'Utrecht (1713) on s'oficialitzava l'abandonament dels catalans a la seva sort per part d'Anglaterra (article XIII), l'Espanya del

Martí Crespo

Gibraltar, taken by General Boyd's Orders

		Total.
Natives	220	506.
Not Natives	286	
English and Irish	13	1832.
Minorkeens	62	
Natives	845	
Genoese Savoyards	672	
Portuguese	93	
Spaniards	134	863.
French	13	
Natives	596	863.
Strangers	267	
Total		3201.

borbó Felip v hi cedia a la Gran Bretanya la sobirania de Gibraltar i de Menorca (articles x i xi), en compensació per la seva participació en la guerra. El pas d'aquelles dues places mediterrànies a l'òrbita de Londres va obrir un nou període de relacions entre el nostre país i el penyal, d'una magnitud i abast gens negligibles: centenars de menorquins farien el viatge per mar fins al petit enclavament britànic al sud de la península, en cerca de millors oportunitats laborals.¹⁴ Es poden establir unes quantes etapes en aquest flux migratori del segle XVIII, en què a Menorca va onejar la *Union Jack* (amb algunes interrupcions) durant una vuitantena d'anys. La seva presència es comença a detectar a la dècada del 1720, precisament quan el governador britànic més notable i destacat de l'illa, Richard Kane, va ésser enviat temporalment a Gibraltar per preparar les defenses per al setge hispano-francès del 1727. En aquesta època ja hi ha constància d'alguns menorquins passavolants, empleats temporers al port o a les obres de la fortalesa, com confirmen els informes de viduïtat de l'Arxiu Diocesà de Menorca. Aquests primers testimonis van deixar d'ésser anecdòtics, especialment en el sector de la gent de mar (corsaris, mariners, mer-

Detall de la llista d'habitants de Gibraltar del 1777, on apareixen els "minorkeens".

cadors, mestres d'aixa i patrons), a partir de mitjan segle, coincidint amb la guerra de Successió d'Àustria (1740-1748) i la dels Set Anys (1756-1763). «El fenomen del cors, que oferia tants beneficis als qui el practicaven, com també a la corona que oferia les patents o lletres de marca, es convertí en un fenomen de massa»¹⁵ a la Balear petita durant les tres dominacions britàniques, explica el jove historiador menorquí Marc Pallicer, amb veritables nissagues corsàries com la dels Escarnitxi, d'origen napolità, amb un peu al castell de Sant Felip de Menorca i un altre a la fortalesa de Gibraltar.

El 20 de març de 1753 es va fer un dels primers registres d'habitants de la ciutat, on consten oficialment 1.733 civils: 597 genovesos, 575 jueus, 351 britànics, 185 espanyols i 25 portuguesos. Lígurs i sefardites representaven, doncs, les dues terceres parts de la comunitat,¹⁶ una constant durant tot el segle. Per manca de detall sobre l'origen concret dels classificats com a espanyols, és difícil destriar els menorquins d'aquest cens, però hi ha documents secundaris que n'indiquen una presència incipient, des de dues dècades abans i tot. Als llibres parroquials, per exemple, es referencien durant els anys 1730 dones illenques casades amb catalans i valencians amb residència fixa al penyal: Margarida Trémol de Ciutadella, Tecla Portes de Maó, Isabel Sans de Sant Felip... Una altra mena de documents, els expedients de viduïtat ja esmentats, es converteixen en aquest cas en una magnífica font d'informació respecte dels menorquins temporers o de pas, tal com afirma Pallicer: «Tots els relats parlen de menorquins en plural, mai en singular. Tot indica que trobar-se un paisà menorquí a Gibraltar durant la primera meitat del XVIII devia ser molt comú.»

A banda la gent de mar (majoritàriament joves, de vint anys a trenta, reclutats per a les esquadres de l'Armada Naval britànica), durant les últimes dècades del segle l'afluència d'illencs cap a Gibraltar es va començar a disparar, com es palesa gràficament en els cada vegada més freqüents censos de població: a la «llista d'habitants» confeïda el 1777 pel general anglo-menorquí Robert Boyd,¹⁷ els residents d'origen menorquí ja mereixien una categoria separada i tot. En concret, 62 dels 3.201 civils de la plaça (el 2%) constaven explícitament com a *minorkeens* (seguint la grafia del redactor), al costat de genovesos i savoiards (672), jueus (863), britànics (519), espanyols (134), portuguesos (93) i francesos (13). Amb tot, el grup més ampli ja era el

dels "nadius" de la plaça, amb 845 persones solament entre la comunitat catòlica. Tenint en compte això últim, un repàs ràpid dels censats com a locals que eren fills de menorquins

Els llibres parroquials de baptismes, matrimonis i defuncions també donen compte de la presència de desenes de catalans, valencians i mallorquins durant tot el segle XVIII a Gibraltar 9

duplica el nombre d'illencs i descendents: fins a 130 individus (4% de la població) podien establir una relació (per naixement o família) amb la Balear petita. El cens del 1791, rere els individus «locals» i els genovesos, els menorquins ja eren el tercer component de la comunitat catòlica (hi representaven el 10% del total; i gairebé el 20% si hi restem els catòlics nascuts a la plaça), seguits de prop pels portuguesos i, a molta més distància, pels andalusos. En conjunt, els menorquins es van convertir segons aquell cens en el cinquè grup poblacional a Gibraltar (6,2%) rere els nadius, els genovesos, els jueus i els britànics. La major part dels qui s'hi van dirigir eren menestrals vinculats als rams de la construcció i la mar, a més de sabaters i sastres. Totes aquestes professions eren un mirall, amb lleugeres deformacions, de les que predominaven a l'època al port de Maó, on un quart de la població activa treballava en l'àmbit de la menestralia i el subsector de la construcció ja era el més important, amb el 30% dels efectius totals.¹⁸

CAPELLANS SANTFELIPERS. Una de les aportacions més singulars del flux de menorquins cap al penyal el primer segle de dominació britànica va ser, sens dubte, la dels capellans. L'obligació, pel tractat d'Utrecht, de respectar la religió catòlica als dos territoris mediterranis traspassats a la Gran Bretanya el 1713 va comportar sovint conflictes de tot ordre entre les autoritats angleses (i anglicanes) i les espanyoles. A Gibraltar, durant la dècada del 1720, el rebuig frontal dels governadors a acceptar capellans proposats pel bisbe de Cadis, del qual depenia encara la parròquia, els va empènyer a exigir que els candidats havien d'ésser súbdits britànics, una condició que complien els de Menorca.

Així, doncs, des de l'expulsió a punta de baioneta de l'últim sacerdot espanyol que hi

quedava, acusat de passar tresors de l'església cap a San Roque entre 1717 i 1727, la majoria de vicaris generals de la plaça van ésser menorquins. De la rectoria de Santa Maria la Coronada, se'n va encarregar Francesc Ignasi Ximenes, doctor en filosofia i sagrada teologia del Raval del castell de Sant Felip, del 1734 al 1743, any de la seva mort. Antoni Fontcuberta, també del Raval, va ocupar la plaça del 1747 al 1749, quan el governador el va expulsar i substituir per un altre menorquí, Joan Febrer, que va exercir el càrrec tan sols un any a causa de les reiterades «conductes impròpies». Tot i l'intent de Fontcuberta de recuperar la vicaria, finalment l'assistent de Febrer, Francisco Hinojosa, va quedar-se al capdavant de l'església «interinament» durant dues dècades.

Fins al 1771 no es va tornar a activar el mecanisme de recórrer a capellans menorquins, arran de l'enèsima tensió entre l'església i el governador protestant, que es va resoldre amb l'expulsió d'Hinojosa. Qui va arribar al penyal va ésser un altre santfeliper, Rafel Messa¹⁹, però no per gaire temps atès que l'11 de febrer de 1773 es va morir. El seu germà petit, Francesc Messa, va rebre permís dels seus superiors agustins i del governador a Menorca, James Johnston, per abandonar el Convent del Socors de Ciutadella i passar urgentment a Gibraltar. Tot i l'emergència de la seva arribada al penyal, al final el seu rectorat s'acabaria allargant quasi dues dècades, en què va experimentar directament la cruesa de l'ano-menat *Gran Setge*, l'últim intent espanyol d'ocupar la fortalesa per les armes i que es va convertir en quatre anys de malson per als militars i civils assetjats. Del 16 de juny de 1779, amb una Gran Bretanya dedicada en cos i ànima al conflicte obert amb les colònies independentistes d'Amèrica del Nord, al 12 de març de 1783, el bombardeig i el bloqueig per terra i mar de Gibraltar van ésser tan intensos com infructuosos. Del Gran Setge, només n'hi ha un diari civil, escrit justament per Francesc Messa a les darreres pàgines del llibre de defuncions d'infants de la parròquia. S'hi relaten, apuntades esquemàticament, les penúries que la població va viure, amb detalls dels principals esdeveniments dels llargs anys de setge (accions bèl·liques, arribada de combois de provisions, preu dels aliments, construcció de campaments...). El capellà de Sant Felip també és important en la història del penyal perquè, en nom seu, el governador Boyd va sol·licitar a la Cúria de Roma la desvinculació total de la parròquia de Gibraltar

respecte de la Diòcesi de Cadis, una petició que li va ésser concedida el 1792..., el mateix any de la seva mort.

PORT D'ATracció. La declaració de port franc des del 1706, la concentració d'auxiliars civils, la intermitent i lucrativa activitat corsària, l'atracció de mercaders i la situació estratègica enmig d'un intens tràfic comercial i militar entre Anglaterra i la Mediterrània van començar a configurar Gibraltar, a mitjan segle XVIII, com una petita ciutat amb certs aires cosmopolites per a l'època. A banda l'intens anar i venir de menorquins, aleshores súbdits britànics, també hi ha constància durant aquest període d'uns quants residents a la plaça de la resta dels Països Catalans. En dona bon exemple un curiós document del 1749, redactat pel tinent de governador Humphry Bland amb l'objectiu d'aclarir les nombroses disputes que hi havia a la ja atapeïda ciutat sobre la propietat dels escassíssims habitatges. Al *Bland Court of Enquiry* apareixen, per exemple, l'esmentat Francesc Mayor de Polop, que reclamava una casa prop de l'església catòlica; el valencià

Francesc Vallès; Antoni Ferrogut [sic], de Palma, que reivindicava una casa al districte d'Irish Town; l'alacantí Tomàs Porro, i el petrer Antoni Carreras. És interessant comprovar que els dos últims, entre més ciutadans apareguts a l'informe, encara apel·laven a les garanties de propietat atorgades per Jordi de Hessen-Darmstadt abans de deixar el penyal, el llunyà 1705, en reconeixement dels serveis prestats.

Els llibres parroquials de baptismes, matrimonis i defuncions també donen compte de la presència de desenes de catalans, valencians i mallorquins durant tot el segle a Gibraltar, amb famílies com la de Jaume Susies («*de Bonastra, obispado de Barcelona*») i Miquel Coll (de Cardona): un fill seu, Gabriel Coll, acabaria regentant una taverna; i una filla seva es va casar allà mateix, el 6 de gener de 1744, amb el mestre d'obra Joan Baptista Illa, de «*San Juan de las Badessas en Cataluña, obispado de Vico*». Aquesta última parella va tenir no pas menys de tretze fills, entre 1746 i 1768, i nou anys després el capellà Francesc Messa va sepultar el cap de família «*con enterro [sic] mayor en la capilla del Rosario*». Hi ha més

AUCA DEL BORN

Autor i director:
Jordi Casanovas

Espectacle inaugural
Tricentenari BCN
i El Born Centre Cultural

48 escenes i més de 30 actors...
Un homenatge als ciutadans que van viure i lluitar al barri de la Ribera el 1714

EL BORN CENTRE CULTURAL

Del 12 al 28 de setembre
Preu: 2€*

Compreu les entrades des del web bcn.cat/tricentenari, a l'oficina Tiquet Rambles del Palau de la Virreina (la Rambla, 99) i, a partir del 12 de setembre, a les taquilles del Born Centre Cultural. Recomanat per a majors de 8 anys.

* Es cedirà la recaptació a dues entitats socials del barri de la Ribera

BARCELONA inspira

1714 / 2014

Ajuntament de Barcelona

La qualitativa comunitat originària dels territoris de parla catalana a l'antiga fortalesa britànica es va anar dissolent en l'incipient empori colonial, i més tenint en compte que els menorquins van deixar d'ésser súbdits britànics el 1802

noms destacables. El matrimoni format pel sabadellenc Miquel Riera i la menorquina Tecla Portes tenia a mitjan segle una botiga de verdures a City Mill Lane, i una bona part dels seus fills van exercir d'hortolans. Al cens del 1777, així, en Joan i en Pere s'hi van inscriure amb aquesta professió, però era el primogènit, en Patrici, qui constava com a propietari de l'hort al Governor's Garden Street. Un altre germà, en Miquel, apareix el 1794 en una selecta llista del governador amb les persones que tenien dret de passar la porta de terra de la ciutat o d'anar fins a la part alta de la muntanya, al costat de funcionaris de justícia (com Miquel Abrines, d'origen menorquí), alguns cònsols, els capellans i moltes personalitats civils angleses.²⁰

Els Riera-Portes, propietaris d'horts i botigues, exemplifiquen perfectament la forta implantació d'algunes famílies del nostre país al penyal, amb un cert pes en la societat local i tot.²¹ També són una bona mostra d'un altre factor força habitual al Gibraltàr de fa dos segles i mig: l'íntima i intensa relació que hi havia entre residents dels Països Catalans. Començant pels pares, de Sabadell i Maó, i acabant per un dels seus fills, en Pere, que el 26 de gener de 1762 es va casar amb Maria Gràcia Vallès, filla de Francesc Vallès, de Dénia, i de la local Isabel Corrons, filla al seu torn del sergent català Josep Corrons (arribat a la plaça, recordem-ho, amb el príncep Jordi). No és un cas aïllat, ni de bon tros, ans una constant durant tot el segle, tal com testimonien els llibres de l'església, amb moltes anotacions d'individus provinents de totes les terres de parla catalana.

Analitzant en detall aquests documents parroquials, se'n poden obtenir algunes dades

Al cementiri de Gibraltàr es poden trobar molts cognoms menorquins.

significatives: del 1705 al 1804, en què la població civil mitjana de Gibraltàr es movia en els tres mil individus, s'hi compten 154 casaments amb un dels cònjuges o tots dos originaris de Menorca, 27 amb persones nascudes al Principat i 30 al País Valencià; quant a bateigs, en el mateix període n'hi ha 724 de fills de menorquins, 166 de catalans, 127 de valencians i 41 de mallorquins, i respecte a defuncions, durant el XVIII se n'enregistren 69 d'individus menorquins, 41 de catalans, 19 de valencians i 15 de mallorquins. Són xifres ja de per si elevades, en una societat reduïda en tots els sentits, que es multipliquen si hi introduïm la variant dels nadius locals, la gent ja nascuda a Gibraltàr, però de pares originaris de les grans comunitats aportadores de població. Els llinatges propis dels Països Catalans, amb permís dels de Gènova i d'Andalusia, hi són abundants, tot i que el seu origen es va diluint amb el temps i cada vegada es fa més difícil seguir-ne el rastre.

Dos grans factors en la història de Gibraltàr, al tombant de segle, expliquen el gradual procés de desaparició. D'una banda, les devastadores epidèmies de febre groga que van afectar de soca-rel el penyal (especialment el 1804, 1813-1814 i 1828), amb taxes de mortalitat elevadíssimes (més d'un terç dels habitants, en la primera gran passa).²² I, d'una altra, la dinamització econòmica del port durant les guerres napoleòniques (del 1793 al 1815, amb la Gran Bretanya i Espanya curiosament alia-

des contra la França revolucionària), que va fer créixer exponencialment la població de la ciutat (s'arriba a quintuplicar en una dècada). La qualitativa comunitat originària dels territoris de parla catalana a l'antiga fortalesa britànica es va anar dissolent en aquest incipient empori ja colonial, i més tenint en compte que els menorquins, principal grup aportador del nostre país, van deixar d'ésser súbdits britànics el 1802 i es començaven a preparar per a una nova emigració, molt més quantitativa, cap a l'Algèria francesa a partir del 1830.²³

Tots els censos de què es disposa des de la primera

Mari Crespo

meitat del segle XIX mostren clarament que el flux emigratori menorquí cap a Gibraltar ja feia temps que s'havia aturat. Els inscrits d'origen maonès esgrimien a les autoritats permisos de residència amb un bon grapat d'anys, i ben pocs entraven en la categoria de nouvinguts. En aquest sentit, el registre del 1871 ja marca la fi absoluta de la renovació de sang menorquina al penyal, amb una presència testimonial d'originaris de l'illa i, absolutament tots, d'edat avançada. De fet, és molt probable que a l'època ja hi hagués més cognoms menorquins al cementiri que no a les llistes d'entrada de ciutadans.

La frase anterior no és gratuïta. Una pasjada pel cementiri al costat de l'actual aeroport és prou il·lustrativa. Una vintena

llarga de llinatges menorquins, al costat de britànics, genovesos, andalusos, maltesos i jueus, apareixen recurrentment a les assolades làpides dreçades a catorze milles del continent africà. Ací i allà hi ha enterrats membres de les famílies Abrines, Alsina, Arnao, Bacarisa, Bagu, Cabedo, Carreras, Dalmedo, Fabre, Femenias, Gomila, Llamblas, Llufrío, Netto, Orfila, Pratts, Pons, Pou, Seguí, Victory, Vinent... Són, aproximadament, els mateixos cognoms que es poden trobar fullejant la guia telefònica que cada any edita GibTelecom o que apareixen als censos electorals,²⁴ últims vestigis de la presència d'illencs en aquest diminut, però convertit, racó britànic al sud de la península Ibèrica. ■

NOTES

1. La xifra varia de dos-cents a quatre-cents, d'autor a autor.
2. «Amb els catalans el príncep havia format dos cosos, un d'artilleria, conegut amb el nom de Bateria Catalana, que tenia les peces emplaçades a l'istme arran de mar, i la Companyia Catalana, d'infanteria.» Vegeu: A. PORTA I BERGADÀ (1984): *La victòria catalana de 1705*. Barcelona: Editorial Pòrtic.
3. Antoni Porta diu, d'aquest capità de cavalleria de Besalú: «A Gibraltar fou ferit i no pogué mai més actuar. Fou, potser per aquesta raó, un dels secretaris del príncep. Emigrà l'any 1714 i a l'exili escrigué unes relacions històriques, que serviren com una de les fonts més importants sobre aquest període usades per Castellví.»
4. El governador felipista de la plaça era un veterà de les guerres de Flandes i de Catalunya: de fet, havia coincidit al mateix bàndol amb el príncep Jordi el 1697, durant el setge francès de Barcelona. Vegeu: J. M. LÁZARO BRUÑA (2009): «Brevísima biografía de Don Diego Gómez de Salinas». *Almoraima*, núm. 38. Algesires: Instituto de Estudios Campogibaltareños.
5. El general maulet era l'assistent de Hessen-Darmstadt, com a oficial hispànic de més graduació. Vegeu: J. L. CERVERA TORREJÓN (2003): *Basset: mite i realitat de l'heroi valencià*. València: Tres i Quatre.
6. Encara hi ha qui creu que es podria deure a una mala pronunciació, en anglès, del mot *caleta*.
7. G. J. CUESTA ESTÉVEZ (2001): «Toponimia bilingüe de Gibraltar: acercamiento a un problema histórico y sociolingüístico». *Almoraima*, núm. 25. Algesires: Instituto de Estudios Campogibaltareños.
8. A. MARTÍNEZ GONZÁLEZ (1998): «Catalanismos en la ictionimia andaluza». *Actas del IV Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española*, tom II. Logronyo: Universidad de la Rioja, p. 749-763.
9. E. G. ARCHER, E. P. VALLEJO i T. BENADY (2001): *Catalan Bay*. Gibraltar: Gibraltar Books Ltd, p. 15.
10. Encara ara el municipi de San Roque comparteix

bandera i escut amb Gibraltar i té per lema oficial «la ciudad donde reside la de Gibraltar».

11. T. BENADY (1997): «Españoles en Gibraltar en el siglo después de Utrecht». *Almoraima*, núm. 17. Algesires: Instituto de Estudios Campogibaltareños.
12. T. BENADY: «Spaniards in Gibraltar after the Treaty of Utrecht». Gibraltar-La Línea de la Concepción: Transborder Institute.
13. P. VILAR (1990): *Manual de la 'Compañía Nova de Gibraltar'*. Reus: Centre de Lectura de Reus.
14. Sobre els menorquins de Gibraltar, Tito Benady hi va dedicar un article a *Revista de Menorca* el 1992, i l'autor d'aquest escrit en va fer una detallada investigació el 2010 per a l'Institut Menorquí d'Estudis (IME), *Els 'minorkeens' de Gibraltar*, pendent de publicació.
15. M. PALLICER BENEJAM (2009): *Soldats i corsaris menorquins a terres llunyanes de Menorca (1650-1859)*. Sant Lluís: S'Auba.
16. H. W. HOWES (1951): *The Gibraltarian. The Origin and Evolution of the People of Gibraltar*. Gibraltar: Mediterranean Sun Publishing, p. 2.
17. P. RIUDAVETS Y TUDURY (1888): *Historia de la isla de Menorca*. Maó: Imprenta de B. Fabregues, p. 2281.
18. M. À. CASASNOVAS (2006): *Història econòmica de Menorca. La transformació d'una economia insular (1300-2000)*. Palma: Editorial Moll.
19. M. CRESPO (2012): «Els Messa: del Raval al Penyal». *Revista de Menorca*, tom 91. Maó: Institut Menorquí d'Estudis.
20. *Placarts & Warrants, 1765-1777 & 1794-1799*.
21. A. *The Streets of Gibraltar. A Short History* (1996), de Tito Benady, es diu que l'actual Library Garden era conegut popularment com a *Huerta Riera*.
22. L. A. SAWCHUK (2001): *Deadly Visitation in Dark Times. A Social History of Gibraltar*. Gibraltar: Gibraltar Government Heritage Publications / S. BENADY.
23. L. A. SAWCHUK (2003): *Diary of an Epidemic. Yellow Fever in Gibraltar, 1828*. Gibraltar: Gibraltar Government Heritage Publications.
24. M. MARFANY (2002): *Els menorquins d'Algèria*. Barcelona: Institut Menorquí d'Estudis i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
25. E. G. ARCHER (2006): *Gibraltar. Identity and Empire*. Londres-Nova York: Routledge, p. 35-36.